

CZAJLIK HILDA

AZ ISKOLAI BÁNTALMAZÁS – ZAKLATÁS

Az iskolai erőszaknak sokféle arca van. Szinte minden iskolában előfordul manapság a diákok egymás közti erőszakos fellépése, amelyet *iskolai zaklatásnak* nevezünk. Az erőszakoskodás azonban nemcsak a diák-diák kapcsolatban jelenhet meg, hanem a tanár-diák kapcsolaton belül is. Az utóbbi időben pedig egyre gyakoribb, hogy a szülő, sőt a diák erőszakoskodik a tanárral szemben.

A statisztikák szerint a diákok 20%-ának van tapasztalata az iskolai zaklatással, 43%-uk pedig tanúja volt annak. A bántalmazások 52%-a az iskolában történik, a diákok 14%-a pedig nem érzi magát biztonságban az iskolában.

ZAKLATÁS VAGY „CSAK JÁTÉK”...?

Nem könnyű meghatározni az iskolai zaklatás fogalmát. A gyerekek sokféle durvaságot elkövetnek egymással szemben, ami nem minősül zaklatásnak. Két egyformán erős gyerek vetélkedése, verekedése nagyon zavaró lehet a felnőttek számára, ez azonban nem zaklatás. És – bár egy-egy kelle-

metlen, bántó incidens önmagában is tud maradandó sérülést okozni az áldozatnak – azt sem tekintjük zaklatásnak, amikor az erőszakoskodás „adok-kapok” alapon és „oda-vissza” zajlik.

MEDDIG JÁTÉK A JÁTÉK?

- Amíg mindenki szórakoztatónak tartja az ugratást.
- Míg az érintett meg tudja magát védeni, és vissza tudja azt adni.
- Mikor világosan a másik tudtára adja az ugratás céltablája, hogy most már elég, és az egész abbamarad.

NEM JÁTÉK:

- Amennyiben az erőszakosság még jobban fokozódik, mikor az áldozat megvédi magát vagy visszaadja azt.
- Mikor az áldozat fél, megalázva érzi magát, esetleg haragot is táplál támadója iránt, de negatív érzelmei és tehetlenségérzete elnyomják azt.
- Ha a támadó tovább folytatja az ugratást annak ellenére, hogy a célpontja kellemetlenül érzi magát, és ezt a támadó tudtára is adja.
- Ha öncélú lejáratás, leigázás történik.

MIT NEVEZÜNK ISKOLAI ZAKLATÁSNAK?

A nemzetközi szakirodalomban általánosan elfogadott definíciót Dan Olweus nevéhez köthetjük. Iskolai zaklatásról akkor beszélünk, ha a helyzet az alábbi három ismérvnek felel meg:

- Jelen van a tudatos bántó szándék (a zaklató célja, hogy testi vagy lelki fájdalmat okozzon)
- Hatalmi egyensúlyhiány áll fenn (az áldozatnak az adott helyzetben nincs módja, lehetősége, hogy megvédje magát)
- Az áldozat ellen irányuló cselekmények hosszabb ideig, ismétlődően zajlanak.

A ZAKLATÁS TÍPUSAI

Azért fontos a zaklatás különböző formáiról beszélnünk, hogy felismerhessük ezeket akkor is, ha nem éppen szembe-tűnőek. A szakirodalom egyik legelterjedtebb rendszerezése szerint fizikai, verbális és kapcsolati zaklatástípusokat különböztethetünk meg egymástól:

- A *kapcsolati* zaklatás nem közvetlenül az áldozatra irányul, „csupán” kap-

csolatait, a csoportban elfoglalt helyét veszélyezteti, támadja.

■ *Direkt* zaklatásról akkor beszélünk, ha az nyíltan az áldozat személye ellen irányul. Ezen belül *fizikai és verbális* támadást különböztethetünk meg. A fizikai zaklatás testi jellegű támadást jelent: megütést, lökdösést, valamire kényszerítést, bezárást, köpködést, azt, ha kihúzzák az áldozat alól a széket, ha szétszórják a holmiját vagy elveszik az uzsonnáját. Verbális támadásnak minősül: a csúfolás, a fenyegetés, a zsarolás, továbbá ide sorolható még (akkor is, ha nem verbálisak) a grimaszolás, a kinevetés, különböző obszcén gesztusok, durva képek és rajzok mutogatásai.

■ Az *indirekt* zaklatási formákat az jellemzi, hogy hiányzik a zaklató és az áldozat közötti interakció. Ez azt jelenti, hogy a bántalmazás során az áldozatnak jelen sem kell lennie. Ide tartozik, ha valakiről pletykálnak, csúnya dolgokat terjesztenek, vagy pl. amikor hamis információk, kellemetlen vagy manipulált képek, videók kerülnek fel valakiről az internetre. Ide sorolhatnánk a kiközösítés minden formáját is: mikor valakit levegőnek néznek, nem szólnak hozzá vagy szándékosan kihagyják valamiből.

AZ ISKOLAI ZAKLATÁS SZEREPLŐI

Az áldozat

Természetesen bárkiből válhat áldozat. A kutatók egyetértenek abban, hogy a tipikus áldozat olyan személy, akinek alacsony az önértékelése, féltékeny, visszahúzó. Szociális készségei az átlagosnál gyengébbek, kevés a barátja vagy egyáltalán nincs. Jellemző az is, hogy egy különösebb ok nélküli támadásra az áldozat rosszul reagál, és mivel nem tudja magát megvédeni, újabb támadásnak van kitéve.

A zaklató

Sokan úgy gondolják, a zaklatók népszerűtlen, durva, erőszakos, rossz háttérű gyerekek. Ezt a hiedelmet viszont nem támasztják alá a nemzetközi kutatások. Igaz, hogy a zaklatók gyakran impulzívok vagy az átlagosnál gyengébb önkontrollal rendelkeznek, de ami meglepő, gyakran népszerű, jó szociális intelligenciájú gyerekek.

A családi háttérrel vizsgálva nem találtak összefüggést a szociális háttérrel és a zaklató viselkedése között. Természetesen van jelentősége a családi háttérnek, de ez nem az anyagiakat,

hanem a családi nevelés sajátosságait jelenti. Ez azt jelenti, hogy a rendezett körülmények között élő gyermek is válhat bántalmazóvá. A gyermek valódi szükségleteinek figyelmen kívül hagyása, az elfogadás, az intimitás és a tartalmas családi élet hiánya oda vezet, hogy a gyermeknek sajátosan deformált képe alakul ki a társas kapcsolatok működéséről és szerepéről. A zaklatók egyik legfontosabb közös vonása a hatalom fontossága. Öröm számukra a másokon való uralkodás, kiemelten számít nekik, hogy társaik elismerjék a hatalmukat, ezért fontos számukra a közönség.

A szemlélők

Az ő szerepük majdnem ugyanolyan fontos, mint a zaklatóé vagy az áldozaté, hiszen ők azok, akik megálljt parancsolhatnak a zaklatónak. *Miért nem teszik?* Fontos tudni, hogy a szemlélők csoportja nem egységes. A közösségekben mindig vannak olyanok, akik pozitívan viszonyulnak a zaklatóhoz. Ismert jelenség, hogy azok a személyek, akiknek nincs kiforrott meggyőződésük és stabil önértékelésük, könnyen kerülnek a hangadók hálójába, ők a hatalom éltetői, mert kételyek nélkül kiszolgálják azt.

A passzív támogatóknak pedig tesszük, ami történik, de nem vesznek aktívan részt a zaklatásban. A tétlen szemlélő nem foglal állást. („Nem az én dolgom.”)

A félelem fontos eleme a szemlélők passzivitásának. Látvá az áldozat tehetetlenségét, a szemlélőkben is felmerülhet, hogy őket is bármikor kipécézhetik, és nem biztos, hogy meg tudnák magukat védeni vagy a többiek a segítségükre lennének-e.

Az áldozat védelmezője elítéli a zaklatást, és a félelem se tartja vissza, hogy valamilyen módon az áldozat segítségére legyen.

A *passzív védelmező* együttérez az áldozattal, nem helyesli a zaklatást, de mégsem tesz semmit – általában a félelem miatt.

A ZAKLATÁS KÖVETKEZMÉNYEI

A zaklatás következményei mindenkire nézve rombolóak. A legnehezebb helyzetben az áldozat van. Az állandó stressz, a megaláztatások és azok átélése rombolja az önbecsülést, még visszahúzóbbá, szorongóbbá válhat, ami akadályozza a társas készségek fejlődését, ezért nehezebb barátokat találnia és megküzdeni a problémá-

ival. Mindezeket pszichoszomatikus tünetek is kísérhetik: fej- és gyomorfájás, alvászavar, súlyosabb esetben depresszió. Van, akinek sikerül kitörni az „áldozati létből”, van, aki továbbviszi magával ezt a szerepet, és akár a munkahelyen is folytatódhat zaklatása.

Figyelemre méltó a *zaklató* helyzete is. A hosszú távú következmények a zaklató számára sem kedvezők. Az iskolában nem jellemző rájuk a társas elszigeteltség, a hosszabb távon „sikerese” zaklatási viselkedés viszont megakadályozza, hogy hatékonyabb, adaptívabb társas viselkedési stratégiát sajátítson el. Ezért ha a zaklató olyan környezetbe kerül, amely nem tolerálja az erőszakos magatartást, elszigetelődhet. A vizsgálatok szerint a zaklatók nagyobb eséllyel dohányoznak, fogyasztanak alkoholt, drogot és válnak deviáns csoportok tagjaivá.

A zaklatás a *közösségre* nézve is romboló. Azok a gyerekek, akik hosszabb ideig részesei annak, hogy másokat bántalmaznak, maguk is vesztesek lesznek, mert a lelkiismeret-furdalás ellen kénytelenek valamilyen formában védekezni. Gyengül a szociális érzékenységük, empátiájuk, amit nem nevezhetünk pozitív fejleménynek. Veszélyt jelent, ha a félelem légkörében kell élniük, ha a zaklató a közösség felett átveszi az uralmat, ha az osztály klikkesedik és „háborús övezetté” válik. Ez azt jelenti, hogy csökken a társas együttlét öröme, kevesebb lesz a pozitív élmény, ez pedig kihat az iskolához és a tanuláshoz való viszonyra is.

MIT TEHETÜNK?

A gyerekekkel kapcsolatos bármilyen gondot illetően leghatékonyabban a szülő léphet fel. Ez a felelősség néha nyomasztó, de nincs mód alóla kibújni. A zaklatással, agresszióval kapcsolatban a legfontosabb tanács a szülőknek: *figyeljenek*. Először is önmagukra. Tisztázzák viszonyukat az agresszióhoz: milyen elveket követnek ezzel kapcsolatban, milyen következményekkel járnak ezek az elvek ömagukra, családjukra és a körülöttük élő emberekre nézve. Mérlegeljék, mit tartanak helyesnek vagy helytelennek! Gondolják végig, következetesek-e ebben, a magatartásuk követi-e az elveiket. *A gyerek nem a „prédikációkból”, hanem a viselkedésből tanul.*

És figyeljenek a gyerekekre is. Imponálhat a szülőnek, ha a gyerek sikeres, megvédi magát, tekintélye van

az adott közösségben. Viszont ha a tekintély mögött erőszak áll, kevés az esélye, hogy valódi barátságot és őszinte kapcsolatokat tudjon a gyermek kialakítani. Figyeljünk tehát, ha a gyerek türelmetlen, impulzív, nem akar együttműködni társaival, kevés empátiát mutat, vagy ha észrevesszük a zaklató viselkedését. Neveljük felelősségvállalásra a gyereket, és törődjünk érzelmi fejlődésével.

Fájdalmas tapasztalat, hogy az áldozatok szülei gyakran nem tudnak a gyerek problémáiról, már csak akkor szereznek tudomást a zaklatásról, amikor nagy a baj. Az áldozatok általában azért hallgatnak, mert nem bíznak benne, hogy a felnőttek meg tudják védeni őket, és félnek, hogy a helyzetük a panaszkodással még rosszabbá válik. Vegyük észre, ha változás történik a gyerek viselkedésében, szokásaiban, tanulási teljesítményében. Igyekezünk szóra bírni, mi áll a változás hátterében. Ha nyilvánvalóvá válik, hogy bántalmazták, feltétlenül álljunk mellé és beszéljünk a pedagógusokkal.

A tanárok sincsenek könnyű helyzetben a zaklatással kapcsolatban. Mint általában az erőszakos viselkedésnél, itt is a megelőzéssel tehetünk a legtöbbet. Fontos, hogy tájékozottak legyünk a témában – ismerjük meg a jelenséget. Tegyük világossá, hogy ez a viselkedés elfogadhatatlan, és ne dőljünk be a klasszikus elterelő szövegnek, hogy „csak vicceltünk“. Fontos, hogy törekvéseinkhez megnyerjük a többi kollégát, hogy egységesek legyenek az elvárásaink, és ezeket kommunikáljuk világosan a szülők és a gyerekek felé. Ne becsljük alá a zaklatás gyakoriságát és súlyosságát. Törekedjünk arra, hogy a zaklatást a gyerekek valóban helytelenítsék. Ezzel kapcsolatban viszont arra is szükség van, hogy megerősödjön a gyerekekben a személyes felelősségvállalásra való törekvés. Mindezt az empátia, az érzelmi élet, az autonómia és a másokért viselt felelősség fejlesztésével érhetjük el.

Az iskolai zaklatás legjobb ellenszere az egészséges, jól működő közösség. Minden olyan törekvésünk, amely a közösség kohézióját erősíti, csökken-

teni fogja a zaklatás bekövetkezésének valószínűségét. Fontos az a tényező is, hogy inspiráló tanulási környezetet teremtsünk. Folyamatosan figyeljünk oda a zaklatásra utaló jelekre. Sok pedagógusnak okoz gondot, hogy a mai fiatalok eldurvult kommunikációjában nehéz észrevenni, mikor csúszik át a mindennapos viccelődés valódi gúnyolódásba, durvaságba. Ezt leginkább a hatáson mérhetjük fel.

Ha a zaklatás a tudomásunkra jut, beszéljük meg a problémát minden szereplővel, és vonjuk be az érintettek szüleit is. Közösen kell keresnünk a kiutat, a megoldást a kialakult helyzetre – mindnyájunk felelőssége, milyen légkörben nőnek fel a gyerekek, mit látnak, hallanak tőlünk, felnőttektől.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Buda Mariann: *Iskolai erőszak, iskolai zaklatás*. <http://www.fordulopont.hu/FP-41>
- Nagy Ildikó, Körmendi Attila és Pataky Nóra: *A zaklatás és osztálylégkör kapcsolata*. Magyar Pedagógia 112. évf. 3. szám (2012).
- Michal Kolár: *Nová cesta k léčbě šikany*. Portál, 2011.
- Kateřina Vágnerová: *Minimalizace šikany*. Portál, 2011.

